

ВЕСЦІ

НАЦЫЯНАЛЬнай АКАДЭМІІ НАВУК БЕЛАРУСІ

СЕРЫЯ ГУМАНІТАРНЫХ НАВУК 2010 № 3

ИЗВЕСТИЯ

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК БЕЛАРУСИ

СЕРИЯ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК 2010 № 3

ЗАСНАВАЛЬНИК — НАЦЫЯНАЛЬная АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ

Часопіс выдаецца са студзеня 1956 г.

Выходзіць чатыры разы ў год

ЗМЕСТ

ФІЛАСОФІЯ І САЦЫЯЛОГІЯ

- Паўлоўская В. А. Праблема маральнага выхавання ў сучасным грамадстве 4
- Табачкоў А. С. Гістарычнасць і гістарычнае мінулае 12

ПРАВА

- Мах І. І. Аб феноменалогіі паняцця «органы дзяржаўнага кіравання» 16
- Нефагіна К. А. Тэарэтычныя пытанні стымулявання працы ў філасофіі, псіхалогіі і працоўным праве 23

ЭКАНОМІКА

- Шымановіч Г. І. Сукупны знешні доўг і эканамічны рост у постсавецкіх краінах 28
- Герасенка У. П., Герасенка П. У. Аналіз збліжэння ўмоў дзейнасці суб'ектаў гаспадарання ў Саюзнай дзяржаве Беларусі і Расіі 36
- Коўтун А. А. Пытанні ўзаемадзеяння вышэйшых навучальных устаноў і транспартнай галіны 47

ГІСТОРЫЯ

- Здановіч У. В. Беларусы на франтах вайны і ў еўрапейскім руху Супраціўлення ў айчынным гістарыяграфіі (1991–2009 гг.) 51
- Даніловіч В. В. Моладзь у сацыяльна-эканамічным жыцці савецкай Беларусі ў пачатку 1920-х гг. 58
- Разуванова К. С. Асноўныя кірункі дзейнасці Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры ў Заходняй Беларусі (1926–1936 гг.) 67

МАСТАЦТВАЗНАЎСТВА, ЭТНАГРАФІЯ, ФАЛЬКЛОР

Наркевіч Н. І. Ювелірнае мастацтва Беларусі XI–XIII стагоддзяў.....	76
Гайдукова Ю. А. Сучасныя метады сцэнічнай інтэрпрэтацыі беларускага народнага касцюма.....	82

ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА

Студзенка Т. С. Тэма зямлі ў сусветнай літаратуры.....	87
Мацюхіна Т. Б. Імпрэсіянізм і беларуская пейзажная лірыка пачатку XX стагоддзя.....	93

МОВАЗНАЎСТВА

Чайка Н. У. Рэалізацыя катэгорыі мадальнасці ў эліптычных канструкцыях.....	98
Герасімовіч В. В. Абстрэмы <i>вера і любовь</i> у дыялектных слоўніках рускай мовы.....	108
Кугейка Т. П. Рознаўзроўневы падыход да вывучэння аманіміі і полісеміі словаўтваральных фармантаў у беларускай мове.....	113

ВУЧОНЫЯ БЕЛАРУСІ

Васіль Кірылавіч Бандарчык (Да 90-годдзя з дня нараджэння).....	122
---	-----

ІЗВЕСТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК БЕЛАРУСИ 2010 № 3

Серия гуманитарных наук

на русском и белорусском языках

Вядучы рэдактар М. С. Макрыцкая

Камп'ютарная верстка В. А. Токста

Здадзена ў набор 08.06.2010. Падпісана да друку 09.07.2010. Выхад у свет 16.07.2010. Фармат 60 × 84¹/₈. Папера афсетная.

Ум. друк. арк. 14,88. Ул.-выд. арк. 16,4. Тыраж 184 экз. Заказ 330.

Кошт нумару: індывідуальная падпіска – 17780 руб.; ведамасная падпіска – 44110 руб.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецкі дом «Беларуская навука». ЛІ № 02330/0494405 ад 27.03.2009.
Вул. Ф. Скарыны, 40, 220141, Мінск. Пасведчанне аб рэгістрацыі № 394 ад 18.05.2009.

Надрукавана ў РУП «Выдавецкі дом «Беларуская навука».

© Выдавецкі дом «Беларуская навука»
Весці НАН Беларусі. Серыя гуманітарных навук, 2010

PROCEEDINGS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF BELARUS

HUMANITARIAN SERIES 2010 N 3

FOUNDER IS THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF BELARUS

The Journal has been published since January 1956

Issued four times a year

CONTENTS

PHILOSOPHY AND SOCIOLOGY

Paulouskaya V. A. Moral education problem in the modern society	4
Tabachkov A. S. Rationality and the historical past	12

LAW

Makh I. I. About phenomenology of the conception «state administrative bodies»	16
Nefagina K. A. Labor stimulation theoretical problems in the philosophy, psychology and labor law science	23

ECONOMICS

Shymanovich G. I. Cumulative foreign debt and economical growth in the post-socialist countries	28
Gerasenko V. P., Gerasenko P. V. Analysis of the economic subjects' activities conditions rapprochement in the Union state of Belarus and Russia	36
Koutun A. A. Problems of interaction between higher education institutions and transport industry	47

HISTORY

Zdanovich V. V. Belarusians on the battle-fronts and in the European resistance movement which shown in the home historiography (1991–2009)	51
Danilovich V. V. Youth in the Soviet Belarus social and economic life in early twenties	58
Razuvanova K. S. Belarusian institute of economy and culture activities main directions in the Western Belarus (1926–1936)	67

ARTS, ETHNOGRAPHY AND FOLKLORE

Narkevich N. I. Jeweller's art of Belarus in the XI–XIII centuries	76
Gaidukova Yu. A. Modern methods of the Belarusian folk costumes scenic interpretation	82

LITERATURE STUDIES

Stoudenko T. S. Theme of Earth in the world culture	87
Matioukhina T. V. Impressionism and Belarusian landscape lyrics in the beginning of 20 th century	93

LINGUISTICS

Chaika N. U. Realization of the modality category in elliptical constructions	98
Herasimovich V. W. Abstract lexemes «Faith» and «Love» in the Russian language dialect dictionaries	108
Kuheika T. P. Differentiated approach to studies of the word formation formants homonymy and polysemy in the Belarusian language	113

SCIENTISTS OF BELARUS

Vasil Kirylavich Bandarchyk (To the 90 th anniversary)	122
--	-----

МОВАЗНАЎСТВА

УДК 808.26-56

Н. У. ЧАЙКА

РЭАЛІЗАЦЫЯ КАТЭГОРЫІ МАДАЛЬНАСЦІ Ў ЭЛІПТЫЧНЫХ КАНСТРУКЦЫЯХ

Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі

(Паступіў у рэдакцыю 08.09.2009)

Пытанне пра рэалізацыю прэдыкатыўных катэгорый у эліптычных канструкцыях надзвычай важнае і актуальнае ў сучасным мовазнаўстве. Гэта абумоўлена тым фактарам, што заканамернасці функцыянавання эліптычных канструкцый цесна звязаны з праблемай рэалізацыі імі прэдыкатыўнасці (у прыватнасці мадальнасці). Перадача пэўнага пачацця млення з'яўляецца асноўнай умовай функцыянавання эліптычных канструкцый у мове. Эліптычныя сказы выступаюць як адзінкі, што складаюць апазіцыю поўным, і пры гэтым рэалізуюць граматычныя катэгорыі мадальнасці і тэмпаральнасці. Аднак асаблівасці структурнай арганізацыі сінтаксічнай адзінкі не дазваляюць выражаць названае значэнне тыповымі сродкамі (дзеяслоўным спосабам), таму ўмовы рэалізацыі мадальнасці ў эліптычных сказах патрабуюць дэталёвага вывучэння.

Сказанае вышэй і абумоўлівае мэту даследавання – выявіць сродкі выражэння катэгорыі мадальнасці ў эліптычных канструкцыях, прааналізаваць унутраныя заканамернасці рэалізацыі прэдыкатыўнасці (мадальнасці), а таксама сінтаксічныя ўмовы, пры якіх названыя канструкцыі свабодна функцыянуюць. Аб'ектам даследавання выступаюць заканамернасці рэалізацыі мадальнасці ў эліптычных канструкцыях, *прадметам* даследавання – сродкі выражэння мадальнасці ў эліптычных канструкцыях.

Агульныя метадалагічныя прынцыпы абумоўліваюць выбар метадаў даследавання. Асноўным метадам даследавання выступае *анісальны*, які дазваляе выявіць найбольш істотныя ўласцівасці аб'екта, сінтэзаваць надобныя і паўтаральныя з'явы ў адну катэгорыю, даць адпаведную інтэрпрэтацыю моўнай з'явы і размеркаваць сукупнасць моўных фактаў адносна адзін другога на аснове пэўных крытэрыяў (класіфікаваць паказчыкі катэгорыі мадальнасці на аснове прыналежнасці да таго ці іншага сінтаксічнага ўзроўню). У якасці дапаможных пры даследаванні выкарыстоўваліся элементы іншых метадаў даследавання. *Канструктыўныя* метады і прыёмы ўжываліся для найбольш поўнага выяўлення дынамічных законаў пабудовы мадыфікацый сінтаксічных канструкцый (эліпсіс) і для вызначэння форм і ўмоў рэалізацыі ўніверсальных заканамернасцей (прэдыкатыўных катэгорый) у беларускай мове (рознаўзроўневыя паказчыкі катэгорыі мадальнасці ў эліптычных канструкцыях). *Метад кампанентнага аналізу* прымяняецца для вызначэння правіл сямантычнай спалучальнасці кампанентаў сінтаксічнай адзінкі, для выяўлення сродкаў кампенсацыі сінтаксічнага эліпсіса – паказчыкаў граматычных катэгорый у канструкцыях з эліпсісам дзеяслова, што адкрывае перспектывы для вывучэння заканамернасцей функцыянавання эліптычных канструкцый.

Пытанне пра спосабы рэалізацыі прэдыкатыўных катэгорый у эліптычных канструкцыях вывучалася пераважна ў межах *функцыянальнай сінтаксічнай школы*. Неабходна адзначыць, што са станаўленнем названай школы пачаўся якаясьці новы этап у развіцці сінтаксічнай навукі. Аб'ектам вывучэння большасці даследчыкаў [3; 7; 29] былі функцыі сінтаксічных адзінак,

заканамернасці іх функцыянавання, моўныя адзінкі розных узроўняў, аб'яднаныя адзінствам семантычнай функцыі, у адрозненне ад іншых школ, дзе сказ разглядаўся як лагічнае суджэнне ці псіхалагічнае ўяўленне або аналізавалася толькі структура сказа. Адкрыліся новыя перспектывы для шматаспектнага фундаментальнага даследавання найбольш складаных сінтаксічных з'яў, да якіх адносіцца *эліпсіс, збыткоўнасць, рэдукцыя, трансфармацыя, імплікацыя, эксплікацыя* і інш. Асноўным метадалагічным прыёмам функцыянальнага сінтаксісу з'яўляецца апісанне сінтаксічных з'яў ад іх функцыі да сродкаў, пры гэтым выразна акрэсліваецца кірунак на раскрыццё заканамернасцей узаемадзеяння сінтаксічных адзінак, лексічных і кантэкстуальных сродкаў пры функцыянаванні моўных адзінак.

Першае пытанне, якое паўстала перад функцыянальнай граматыкай, было пытанне пра *структурную дастатковасць* сказаў з сінтаксічным нулём і эліпсісам. Даследчыкамі было заўважана, што адсутнасць структурнага кампанента не ўплывае ні на змест, ні на рэалізацыю прэдыкатыўных катэгорый у эліптычнай канструкцыі: названыя сказы поўнасю выконваюць камунікатыўную функцыю, прычым дзеянне, названае эліпсаваным дзеясловам, успрымаецца ў пэўным часова-мадальным плане. І таму падыход да праблемы быў адпаведным: сінтаксічныя адзінкі аналізаваліся толькі з улікам ступені іх камунікатыўнай значнасці. Былі дакладна акрэслены крытэрыі непаўнаты: «Папярэдні разгляд праблемы няпоўных сказаў дазваляе зрабіць выснову пра немагчымасць адшукаць адзіны крытэрыі падзелу сказаў на поўныя і няпоўныя. Сэнсавая паўната, паўната перадачы зместу паведамлення, паўната перадачы прэдыкатыўных катэгорый – паняцце адноснае, якое мае некалькі ступеняў. Устанаўленне гэтай паўнаты выводзіць за межы граматыкі... і прыводзіць да ігнаравання або недаацэнкі структурна – граматычных тыпаў сказаў» [27, с. 201]. Відавочна, даследчык М. Макшанэ прытрымліваецца меркавання, што толькі зыходзячы з разгляду сацыяльных функцый мовы – яе камунікатыўных функцый як сродку зносін і выражэння думкі, толькі зыходзячы з уліку задач і ўмоў моўных зносін, можна вырашыць пытанне аб той ці іншай ступені непаўнаты сказа, дастатковасці яго фармальна-граматычнага саставу і спосабаў выражэння прэдыкатыўнасці [27]. Зыходзячы з такіх пазіцый, і іншыя даследчыкі грунтоўна і паслядоўна распрацавалі праблему рэалізацыі прэдыкатыўных катэгорый у эліптычных канструкцыях. «Рэалізацыя прэдыкатыўных катэгорый у сказах з эліпсісам дзеяслова ажыццяўляецца ў поўнай меры, толькі іншым спосабам. На гэта ўплывае характар эліптычнасці, а таксама фармальна-граматычныя прыкметы нахталт адсутнасці таго ці іншага кіруемага ці азначаемага слова, што ўзтвае на агульны часавы або мадальны план у сказе» [5, с. 100]. Як бачна, даследчыца прапануе пры аналізе сінтаксічных з'яў улічваць камунікатыўную маркіроўку эліптычнага сказа, якая ўскосным чынам акрэслівае агульны мадальны або тэмпаральны планы сказа. Сінтаксічная мадальнасць і тэмпаральнасць не выражаецца «толькі ў адносна рэдкіх і нетыповых для моўных зносін сінтаксічных структурах, у якіх адлюстроўваецца недыферэнцыраваная думка, што не аформілася ў звязаныя адзін з адным слоўныя вобразы» [22, с. 32 – 33]. О. А. Шпак лічыць, што «адсутнасць тыповых сродкаў выражэння прэдыкатыўных катэгорый у эліптычных канструкцыях абумоўлена не трансфармацыямі або структурнымі характарыстыкамі, а функцыянальнай накіраванасцю сказа» [10, с. 42]. Даследчык прапануе пры аналізе спосабаў выражэння сінтаксічнай мадальнасці і тэмпаральнасці ўлічваць узаемаабумоўленасць і ўзаемадзеянне моўных узроўняў у большай ступені.

Асноўныя палажэнні тэорыі эліпсіса Ё. Яворскі, О. А. Шпак, Б.І. Фаміных, М. Макшанэ з'явіліся базай для далейшай распрацоўкі гэтай праблемы іншымі даследчыкамі [1; 2; 16–19]. Т. І. Малініна лічыць, што адсутнасць дзеяслова ў сказах тыпу *Я – домой; Ты его – шашкой* з'яўляецца нормай, а граматычныя і прэдыкатыўныя катэгорыі выражаюцца пры дапамозе ўнутрысінтагматычных сродкаў. «Эліптычныя сказы маюць замкнутую структуру, сінтаксічныя сувязі яго членаў не выходзяць за межы сказа. Таму эліптычныя сказы не могуць быць прызнаны няпоўнымі ні ў фармальным, ні ў сэнсавым плане, ні ў плане выражэння прэдыкатыўных катэгорый» [1, с. 32]. Сцвярджэнне, што пропуск дзеяслова ў сказе з'яўляецца апраўданым, калі гэта абумоўлена камунікатыўнымі мэтамі ці стылістычнымі функцыямі, з'яўляецца правамерным. А вось выснова аб тым, што сэнс эліптычнай канструкцыі не залежыць ад кантэксту, з'яўляецца спрэчнай. Існуе шмат прыкладаў, калі сказы з рознай семантыкай супадаюць у сваіх эліптычных варыянтах і становяцца аманімічнымі.

Міколка – доўга ў бок вёскі.

Пакуль не стаміўся (К. Чорны)

Аднак нічога не ўбачыў (В. Быкаў)

Аспект прэдыкатыўна-функцыянальнай варыятыўнасці закранаюць у сваіх працах і іншыя даследчыкі [4; 6; 11; 12]. На першы план выносіцца пытанне функцыянальнага вар'іравання выражэння прэдыкатыўных катэгорый у сінтаксічных адзінках. Даследчыкі робяць акцэнт на розных аспектах праблемы рэалізацыі прэдыкатыўных катэгорый у сінтаксічных канструкцыях, у прыватнасці на праблеме ўзаемаабумоўленасці функцый і формы прэдыкатыўных катэгорый [8; 9; 20; 23]. Даследчыкі адносяць поўны і адпаведны эліптычны сказ да сінанімічных і ўзаемазамяняемых канструкцый як у семантычным плане, так і ў плане рэалізацыі граматычных катэгорый: «Магчымасць замены сінтаксічна падобных канструкцый залежыць ад колькасці існуючых агульных прыкмет паміж канструкцыямі, што супастаўляюцца. Чым больш падобных прыкмет, тым лягчэй даказаць сінанімічнасць іх семантыкі, спосабаў і сродкаў выражэння мадальнасці і тэмпаральнасці» [23, с. 215]. Даследчык цесна звязвае праблему функцыянавання сказаў з сінтаксічным нулём і эліпісам з метадам трансфармацыі прэдыкатыўных катэгорый у адзінкі іншых узроўняў. Л. Ёзе лічыць, што ўсе сінтаксічныя трансфармацыі (дзеяслоўны спосаб выражэння прэдыкатыўных катэгорый – недзеяслоўны) заўсёды з'яўляюцца матываванымі ў функцыянавым плане і не заўсёды матываваны фармальнымі паказчыкамі. Функцыянальная матывацыя ў камунікатыўным плане абумоўлівае ўсе фармальныя і функцыянальныя змены сінтаксічнага парадку [20]. Відавочна, што тут мае месца аналіз моўных з'яў па іерархіі ад функцыі да формы, і аўтары апраўдваюць выражэнне прэдыкатыўных катэгорый недзеяслоўным спосабам і лічаць падобныя сінтаксічныя аперацыі функцыянальна неабходнымі ў мадыфікацыях сінтаксічных адзінак (у эліптычных у прыватнасці). Кінэзітуальная аснова названага даследавання – прыярытэт функцыі над формай. Пры вызначэнні граматычных катэгорый у падобных канструкцыях неабходна ўлічваць сродкі ўсіх моўных узроўняў, а самі сказы кваліфікаваць як функцыянальна дастатковыя. Ды і прэдыкатыўныя катэгорыі часта выражаюцца пазасказавымі сродкамі. Назіранні паказваюць, што скажы з эліпісам дзеяслоўнага выказніка пры ўсёй іх, здавалася б, самастойнасці залежаць ад сітуацыі. Кантэкстуальная залежнасць закранае не толькі семантычны, але і часова-мадальны план сказа.

Якасна новы падыход да праблемы эліпіса назіраецца ў працах Т. У. Шмялёвай. Граматыка, – на думку даследчыцы, – каб быць дастаткова адэкватнай аналізуемай з'яве, павінна ўлічваць функцыі сваіх адзінак у значна большай ступені, чым гэта рабілася раней. Функцыя павінна быць унутранай асновай граматычнай тэорыі [9]. І, адпаведна, асноўным метадалагічным прыёмам Т. У. Шмялёвай пры даследаванні эліптычных сказаў быў шлях ад функцыі да сродкаў, якімі гэтыя функцыі рэалізуюцца. Даследчыца імкнецца выявіць марфалагічныя і сінтаксічныя ўмовы рэалізацыі семантыкі і прэдыкатыўных катэгорый у эліптычных канструкцыях у розных камунікатыўных сітуацыях. Трактоўка праблемы эліпіса і рэалізацыі ў названых канструкцыях семантычных і граматычных катэгорый, паводле меркавання даследчыцы, «залежыць ад рашэння асноўных праблем сінтаксічнай тэорыі» [9, с. 4]. У эліптычнай канструкцыі, як адзначае даследчыца, адсутнічаюць неабходныя структурныя кампаненты, аднак названая сінтаксічная адзінка характарызуецца граматычнай і семантычнай завершанасцю.

Антрапацэнтрычныя асновы тэорыі эліпіса прадугледжваюць і адпаведную трактоўку названай з'явы. «Структура сказа, насуперак вербацэнтрычным канцэпцыям, вызначаецца не толькі прэдыкатам, і тым больш не дзеясловам з яго граматычнымі катэгорыямі, а ўзаемадзеяннем кампанентаў, што надае сказу прэдыкатыўны характар» [28, с. 672]. Відавочна, што даследчык указвае на вядучую ролю прэдыкатыўных і залежных аб'ектна-суб'ектных кампанентаў у камунікатыўнай арганізацыі сказа, а мадэлі простага сказа характарызуе па наступных прыкметах – па адлюстраванні рэчаіснасці, граматычнай упарадкаванасці і экспрэсіўнай маркіраванасці.

Некаторыя вучоныя кваліфікуюць эліптычныя канструкцыі як структурна і семантычна поўныя [8; 12–15]. У якасці асноўнага аргумента прыводзіцца палажэнне, што дзеяслоўнасць

не з'яўляецца ўніверсальнай уласцівасцю любога сказа. З'яўленне дзеяслоўнай формы ў граматычных мадыфікацыях бездзеяслоўнай мадэлі не надае сказу дзеяслоўнасці, паколькі роля дзеяслова тут застаецца не арганізуючай, а дапаможнай [15]. «Бездзеяслоўныя сказы характэрны для сінтаксічнай будовы рускай мовы, як і дзеяслоўныя [8, с. 79]. Так, нельга не пагадзіцца з тым, што дзеяслоўнасць не з'яўляецца ўніверсальнай уласцівасцю любога сказа, але пры ўмове, што прэдыкатыўнасць выражана іншымі, недзеяслоўнымі, сродкамі.

Некаторыя вучоныя [21; 24–26] увогуле адмаўляюць неабходнасць рэалізацыі прэдыкатыўных катэгорый у эліптычных канструкцыях. Яны лічаць, што дзеяслоўная і бездзеяслоўная мадыфікацыі сказаў як у германскіх, так і славянскіх мовах з'яўляюцца самастойнымі і абсалютна незалежнымі адна ад другой. Члены групы выказніка ў сказе тыпу *Дзяўчынка – у школу* кваліфікуюцца як свабодныя словаформы, якія не залежаць ад дзеяслова. Так, словаформа ў *школу*, на думку даследчыкаў, з'яўляецца транспаніраваным прэдыкатам і таму выступае носбітам не толькі прэдыкатыўнай семантыкі, а і прэдыкатыўных катэгорый. Падобныя сказы некаторыя даследчыкі кваліфікуюць як першасную мадэль у парадыме фазісных мадыфікацый і разглядаюць іх [26] як першасную мадэль з фазісным значэннем пачатку дзеяння ў парадыме рэгулярных структурна-семантычных мадыфікацый. Напрыклад: *Дзяўчынка – у школу* – першая фаза, *Дзяўчынка ў школе* – другая фаза. Сінтаксемы ў *школе*, *у школу* кваліфікуюцца як транспаніраваныя прэдыкаты. Увод дзеяслова ў эліптычны сказ «не ўносіць ніякай інфармацыі, не мяняе нічога ў характары структурна-семантычных адносін, ён толькі падтрымлівае тое, што выражана і без яго прэдыкатыўным спалучэннем іменных словаформ» [26, с. 150]. І разам з тым эліптычнаму сказу надаецца значэнне перамышчэння, руху. Узнікае пытанне: на якіх падставах даследчык надае сказу працэсуальнае значэнне, калі наяўнасць дзеяслова адмаўляецца? Калі дзеяслоў пры ўводзе ў эліптычны сказ не ўнёс ніякай інфармацыі, не змяніў нічога ў характары сэнсавых адносін, а толькі падтрымаў тое, што выражана і без яго, то гэта значыць, што бездзеяслоўны сказ не адрозніваецца ад дзеяслоўнага ні ў структурным плане, ні ў плане зместу, а толькі ў плане выражэння. Гэтым даследчык хацеў даказаць, што эліптычныя сказы маюць сваю, бездзеяслоўную, мадэль, а даказаў адваротнае. Эліптычныя сказы дастаткова інфарматыўныя таму, што мы ведаем поўную мадэль. Поўная мадэль з'яўляецца базай для ўтварэння ў маўленні безліч мадыфікацый, большасць з якіх сталі тыповымі адзінкамі і свабодна ўжываюцца ў мове. Эліптычны сказ, як правіла, замацоўваецца за пэўнай моўнай сітуацыяй, якая паўтараецца, і гэта дазваляе яму быць функцыянальна дастатковым. Але было б няправільным лічыць падобныя сказы граматычна поўнымі. У маўленні ўвесь час ствараюцца новыя мадыфікацыі сказаў. Калі кожную з іх лічыць «нормай», то апісаць такія «нарматыўныя» з'явы не здолела б ні адна граматыка: колькасць канструкцый была б бясконцай. Да таго ж у эліптычных сказах выразна праяўляюцца сінтаксічная мадальнасць і тэмпаральнасць, якія сведчаць пра дзеяслоўны характар апущанага прэдыката. Таму, на наш погляд, эліптычнаму сказу, як і іншым сінтаксічным адзінкам, уласціва прэдыкатыўнасць. Паколькі сінтаксічныя катэгорыі мадальнасці і тэмпаральнасці знаходзяць сваё выразненне ў граматычных катэгорыях ладу і часу, то рэалізуюцца яны традыцыйна ў дзеяслоўнай словаформе. Спецыфічная сінтаксічная арганізацыя эліптычных канструкцый патрабуе паказчыкаў прэдыкатыўнасці, што выражаюцца недзеяслоўнымі сродкамі. Паказчыкі мадальнасці і тэмпаральнасці ўказваюць на адносіны паведамлення, выражанага эліптычнай канструкцыяй, да рэчаіснасці ў аспекце рэальнасць – ірэальнасць або ў плане пэўнага часу. Прэдыкатыўнасць выражае ацэнку рэчаіснасці і з'яўляецца неабходнай умовай функцыянавання любога сказа. Таму важнае значэнне мае выяўленне спосабаў і сродкаў выражэння катэгорыі мадальнасці ў эліптычных канструкцыях.

Сінтаксічная катэгорыя мадальнасці дазваляе афармляць паведамленне як рэальнае або ірэальнае – пабуджэнне да дзеяння ці магчымасць дзеяння пры пэўных умовах. Аб'ектыўная мадальнасць знаходзіць сваё выразненне ў катэгорыі ладу і выражаецца пры дапамозе інтанацыі або часціц. У поўным сказе паводле структуры мадальнасць можа выражаецца ў дзеяслоўнай лексеме. Спецыфіка арганізацыі эліптычнай канструкцыі не дазваляе выразіць мадальнасць тыповымі сродкамі, таму спосабы яе выражэння патрабуюць дэтальнага вывучэння. Неабходна прааналізаваць, якія значэнні мадальнасці могуць быць уласцівы канструкцыям з эліпсісам дзеяслова.

Да таго ж неабходна выявіць спецыфічныя граматычныя сродкі, што выкарыстоўваюцца ў якасці паказчыка мадальнасці ў эліптычных канструкцыях.

Найбольш часта сустракаюцца эліптычныя сказы са значэннем *загаднага ладу*. Сярод паказчыкаў *загаднага ладу* найбольш распаўсюджаны зваротак. Эліптычныя канструкцыі са звароткам даюць магчымасць канкрэтызаваць значэнне пабуджальнасці і адрозніваць яго ад значэнняў абвеснага ладу. Паказчык пабуджальнасці ў канструкцыі *Маркін! У ланцуг!* (В. Быкаў) рэалізуецца пры дапамозе зваротку *Маркін*. Парцэляваная акалічнасць месца *У ланцуг* не з'яўляецца паказчыкам пабуджальнасці, бо можа ўжывацца і ў канструкцыях са значэннем абвеснага ладу. Калі параўнаць канструкцыі *Мы – у ланцуг і Маркін! У ланцуг* (В. Быкаў), то можна ўбачыць, што значэнні як абвеснага, так і *загаднага ладу* маюць ідэнтычную структуру і адрозніваюцца толькі ўжываннем зваротку.

Рэалізацыя значэння *загаднага ладу* ў эліптычнай канструкцыі можа адбывацца і пры дапамозе ўнутрысказавых звароткаў: – *Гэй, днявальны, сюды!* (А. Макаёнак); – *Гутман, ракету* (В. Быкаў); – *Старшы лейтэнант Кротаў – у голаў калоны* (В. Быкаў); – *Янка, на сход! – крычаў тым часам Юлік каля другога хаты* (К. Чорны); – *На покуль, Сохвія Пятроўна! – // Гукнуў сусед – дзядок Сівец. – // А Божа мой, ці не ўсё роўна // Старой мне, бабе, дзе сядзець?..* (Н. Гілевіч). Звароткі ў дадзеных сказах указваюць на значэнне пабуджальнасці, якая можа быць уласцівая сінтаксічным канструкцыям са значэннем *загаднага ладу*. Звароткі дазваляюць адрозніць формы абвеснага і *загаднага ладу*: *Дзянішчык! – хутка адыходзячы ад яго вёсці, сказаў капітан. – Паўзком у хмызняк і ўсіх – назад! Усіх назад, у ланцуг!* (В. Быкаў). Неабходна ўказаць на важную ролю інтанацыі пры рэалізацыі значэння *загаднага ладу*. Падобныя сказы могуць набываць значэнне як абвеснага так і *загаднага ладу* ў залежнасці ад таго, з якой інтанацыяй ужываюцца: *Дзянішчык паўзком у хмызняк і Дзянішчык! Паўзком у хмызняк!*

Часам інтанацыя выступае адзіным сродкам рэалізацыі значэнняў ладу ў эліптычных канструкцыях. Гэты сродак практычна адрознівае аманімічныя формы эліптычных канструкцый са значэннем абвеснага і *загаднага ладу*. Эліптычныя сказы – *Усе па адным – за мной / Усе па адным – за мной!* і – *Ты – са мной / Ты – са мной!* могуць выкарыстоўвацца ў значэнні як абвеснага, так і *загаднага ладу*, калі маюць адпаведную інтанацыю. У падобных выпадках у эліптычным сказе апускаецца дзеяслоў са значэннем абвеснага ладу *ідуць*. Пры ўмове, калі інтанацыя становіцца пабуджальнай, эліптычны сказ набывае значэнне *загаднага ладу* і апускаецца дзеяслоў *ідзіце*: – *Усе па адным – за мной!* (А. Дудараў); – *Ты – са мной!* (В. Быкаў).

Парцэляваная канструкцыя ў спалучэнні з адпаведнай інтанацыяй таксама можа ўказваць на значэнне *загаднага ладу* эліпсаванага дзеяслова. У канструкцыі *У Юравічы! У бальніцу – раз жа! – сказаў доктар, назваўшы бацьку з сянец...* (І. Мележ) парцэлят у *Юравічы* адначасова выконвае ролю паказчыка семантыкі і мадальнасці. Неабходна адзначыць, што далучальная сувязь адкрывае шырокія магчымасці для рэалізацыі значэння *загаднага ладу*. Сэнсавая самастойнасць кожнага парцэліта выразна рэалізуе клічную інтанацыю, што надае канструкцыям граматычна адназначны характар і дазваляе кваліфікаваць іх мадальнасць як ірэальную.

Інтанацыя выконвае важную ролю і пры рэалізацыі мадальнасці ў структуры складанага сказа, дзе абедзве часткі эліптычныя. Структурная арганізацыя канструкцыі з эліпсісам дзеяслова не дазваляе адрозніць значэнні абвеснага або *загаднага ладу*, што патэнцыяльна могуць быць уласцівыя дадзенай канструкцыі. Адзіным паказчыкам мадальнасці тут выступае інтанацыя: *У каго гранаты – да мяне!* (В. Быкаў).

У якасці сінкрэтычнага паказчыка часам выступае дапаўненне, што ўказвае на аб'ект. Падобны структурны тып эліптычных канструкцый дазваляе ў адной сінтаксічнай пазіцыі рэалізаваць як семантыку, так і прэдыкатыўныя катэгорыі. У эліптычным сказе *Каня, жыва!* (В. Быкаў) дапаўненне *каня* ўказвае на тое, што дзеяслоў можа ўжывацца толькі ў форме *загаднага ладу*. Зразумела, што і інтанацыя адыгрывае немалаважную ролю ў рэалізацыі прэдыкатыўных катэгорый.

Часам паказчыкам *загаднага ладу* могуць выступаць парцэляваныя канструкцыі ў спалучэнні з адпаведнай інтанацыяй. Далучальная сувязь у структуры сінтаксічнай адзінкі адкрывае неабмежаваныя магчымасці: інтанацыйная самастойнасць у спалучэнні з надзвычайнай семантычнай

ємістасцю дазваляюць парцэляванай канструкцыі выступаць у якасці сінкрэтычнага сродку рэалізацыі граматычных катэгорый і неабходнай семантыкі: *Ну, дзе твой бандыт? К следчаму!* (В. Быкаў). Інтанацыя ў дадзенай канструкцыі дазваляе адмежаваць значэнне загаднага ладу ад абвеснага на фоне аманімічных форм.

Часта ў якасці паказчыка мадальнасці ў эліптычных канструкцыях выступаюць часціцы *давай* (*давайце*). Падобныя часціцы выступаюць універсальным сродкам фарміравання значэння загаднага ладу, таму яны ўказваюць на значэнне загаднага ладу як у поўных канструкцыях, так і ў эліптычных: *Ето праўда! – падхапіў Хоня. – Дак давайце ў хату* (І. Мележ); *А то, можа, у мястэчка давай* (І. Мележ); *Музыканты іграюць польку ў паскораным тэмпе. Адаць (падыходзячы да Надзі).* – *Давай і мы* (І. Козел).

Часціца *давай* (*давайце*) ужываецца ў якасці паказчыка значэння загаднага ладу пры розных формах эліпсаванага дзеяслова. У сказе *Давай на транзіі – за кулямётам. Удвух возьмеце кулямёт – і сюды* (В. Быкаў) часціца *давай* ужываецца пры эліпсаваным дзеяслове ў форме другой асобы адзіночнага ліку, што з'яўляецца нетыповым для гэтай граматычнай формы. Падобным чынам адбываецца рэалізацыя загаднага ладу і ў канструкцыях *Чакай ты з сувяззю! Давай у варонку назад!* (В. Быкаў); *Давай сюды! Во, на сухое... Хіба можна так?* (В. Быкаў); *Давай на воз! – кажа яна* (В. Быкаў). Часціца *давай* з'яўляецца паказчыкам значэння загаднага ладу другой асобы адзіночнага ліку ў эліптычным сказе.

У канструкцыях, дзе эліпсаваны дзеяслоў мае форму другой асобы множнага ліку, у якасці паказчыка значэння ладу ўжываецца часціца *давайце*: *Дак, калі кіму ўсё так хочацца етай зямлі, – тут правільна сказаў Хоня, – давайце да тых, што ўжо ўступілі. І вам будзе ўцешна! Не абідзім* (І. Мележ); *Танкі! Нямецкія танкі! Разумеете! Дзе камандзір? Давайце да камандзіра!* (В. Быкаў). Названая часціца часам рэалізуе форму першай асобы множнага ліку эліптычнага дзеяслова: *Ізабела Сямёнаўна, давайце па-добраму, сумленна* (М. Матукоўскі). Падобныя з'явы даволі часта назіраюцца ў творах мастацкай літаратуры, што абумоўлена тыповасцю выкарыстання аналізуемых сродкаў у дадзенай функцыі.

У якасці паказчыка мадальнасці ў эліптычных канструкцыях часам выступаюць розныя часціцы і злучнікі ў спалучэнні з інтанацыяй. Пры тым падобныя сродкі не з'яўляюцца тыповымі для выражэння значэнняў загаднага ладу і набываюць падобную функцыю толькі ў канкрэтным тэксце. Часцей за ўсё ў падобнай функцыі ўжываецца злучнік *каб*: *Але каб нікому болей ні слова! Перадалі... і адразу дадому* (В. Быкаў); *Дак глядзі ж, каб з хаты нікуды! І ў хату нікога чужога – зачыніся і не пускай!* (І. Мележ); *Знайце гэтую канспірацыю... І працуйце ціха...// Каб ні слова немцам, пападзеш калі – // І, здаецца, з ветрам // Вылятала Свіслач, // Буйнаю наводкай // Мчала на палі* (П. Броўка); *Калі хочаш – бяжы ў ляс і над казою паплач, а ля мяне каб моўчкі* (А. Дударэў), або часціцы *ні*: *Без маёй запіска нікому ні манеткі* (А. Макаёнак), *хай бы*: *– Ага! – сказаў Цвяткоў! – Мы хай бы – на перадавуці, так? А ты – у кусты! Знаем такіх!* (В. Быкаў).

Эліптычныя сказы таксама могуць выражаць мадальнае адценне *пажаданасці*, якое выражаецца самымі рознымі сродкамі. Падобнае адценне можа перадавацца ў канструкцыях з эліпісам пры дапамозе злучніка *каб*, які звязвае галоўную частку з даданай (эліптычнай): *Я бабе скажу, каб закусі якой* (В. Быкаў); *– Я буду рабіць з чыстай душой. Толькі... хацелася б, каб вакансія – мне* (А. Макаёнак); *От думаю: каб Хадоська була, каб з Канапляначкаю – полечку ці кадрыліку на васемнаццаць кален* (І. Мележ). Злучнік *каб* сумяшчае ў сабе дзве функцыі – сінтаксічнае падпарадкаванне і мадальнае адценне. Формаўтваральная часціца *б* у спалучэнні з абмежавальнай толькі выконваюць функцыю паказчыка мадальнага адцення пажаданасці: *Толькі б матчыну сцежку дагнаць. // Толькі б з мамай – няхай перад смерцю* (Т. Бондар). Аднак найбольш пашыраным сродкам рэалізацыі мадальнасці выступаюць часціцы *бы*: *Ездзілі мы ўчора на выстаўку. Вось гэта тэхніка! Нам бы такую ў калгас!* (А. Дзялендзік), *хоць*: *З вейкі мамінай парушынкай // У сусвеце ляціць чалавек. // Хоць глыточак адзін, хоць расінку // На дарогу – на год, як на век* (В. Зуёнак). Неабходна адзначыць, што эліптычныя канструкцыі з адценнем пажаданасці сустракаюцца рэдка. Гэта тлумачыцца тым, што пры адсутнасці дзеяслова граматычнае выражэнне мадальнасці ўскладняецца. Часта для рэалізацыі ірэальнай мадальнасці ўжываюцца неабходнасць ужываць некалькі часціц, якія толькі ў спалучэнні і ўтвараюць значэнне загаднага ладу: *Ці нельга*

б пацішэй трохі. – *І папрыстойней!* (І. Мележ). Пры камбінацыі падобных паказчыкаў сказ набывае выразнае мадальнае адценне пажаданасці.

Эліптычныя канструкцыі могуць набываць мадальнае адценне *неабходнасці*. Значэнне неабходнасці рэалізуецца пераважна ў аднаасастаўных безасабовых сказах з эліпісісам часткі выказніка. Паказчыкам мадальнага адцення неабходнасці выступае безасабова-прэдыкатыўнае прыслоўе *трэба*, якое выражае мадальную ацэнку пэўнага дзеяння і ўказвае на ірэальную мадальнасць адначасова. Названы паказчык часцей выкарыстоўваецца ў простых эліптычных канструкцыях паводле структуры: *Яна (Параска) пазяхнула, потым выпрасталася, нязгодна крутнула галавой: – Не, спаць няма калі! Трэба – за сшыткі!* (І. Мележ); *Піліп... ніводнага разу не крыкнуў. А на жонку іншым разам і трэба* (А. Дудараў); *На сілу трэба сілай!* (І. Мележ); *Мелко! – Сказаў Міканор Ларывону. Той нібы не бачыў, не чуў, ляніва шмакнуў пад ногі Міканору тванню. – Глыбей трэба! Не меней як паўтары арышыны...* (І. Мележ); *Яго (зерне) з цёплым дажджом у зямлю трэба* (А. Дудараў); *Лоб у лоб трэба і знянацку* (М. Матукоўскі); *На покуць трэба юбілярку! – // Напомніў Лёкса Тамашу. Тады і ўсе: – // На покуць – маці!..* (Н. Гілевіч). Розныя акалічнасці, што ўжываюцца ў падобных сказах, канкрэтызуюць не толькі граматычнае значэнне эліпсаванага дзеяслова, але і яго семантыку. У падобных сказах могуць выкарыстоўвацца акалічнасці *спосабу дзеяння*: *– Во што! – сказаў Ляўчук, хапаючыся за аглоблю. – Трэба паасобку* (В. Быкаў); *часу: Мне ноччу трэба* (В. Быкаў); *месца: І мне, тым часам, трэба дахаты...* (І. Мележ).

Рэалізацыя мадальнага адцення неабходнасці ў сказах магчыма толькі пры канстатацыі гэтага факта пэўным суб'ектам. Названае мадальнае адценне ўласціва эліптычным канструкцыям, што ўваходзяць у склад складаных: *– Трэба назад, – сказаў ездэчы. – А то і каня ўтопім, і самі* (В. Быкаў); *Зіму перабылі на печы, а вясной сцямілі: трэба ў лес* (В. Быкаў); *Старшыня, родненькі! У мяне такая бяда, што з вока на вока трэба...* (А. Макаёнак); *– Як не палягчэе, трэба па знахарку... – У Юравічы трэба...* (І. Мележ); *– Сказалі ж, праз грэбню трэба. Так жа казалі. А то – балота* (В. Быкаў).

Часам форма дадзеных членаў сказа адназначна ўказвае на мадальнае адценне неабходнасці: *Ты ж застаешся тут, – кіўнуў ён на вёску. – А мяне атрад* (В. Быкаў). Акалічнасць са значэннем дынамічнай лакалізацыі і дапаўнення, што ўказвае на суб'ект перамяшчэння, набываюць у сказе такія формы, што прадвызначаюць пропуск дзеяслова менавіта са значэннем неабходнасці. Аднак, трэба адзначыць, што такія сказы сустракаюцца не часта. Гэта абумоўлена тым, што эліпісіс дзеяслова стварае пэўныя цяжкасці для рэалізацыі семантыкі сказа, а тым больш – для ўтварэння пэўнага мадальнага значэння.

І зусім рэдка сустракаюцца канструкцыі, у якіх мадальнасць рэалізуецца пры дапамозе парцэляванай канструкцыі. Парцэля выконвае ролю паказчыка, указваючы адначасова і на семантыку эліптычнага сказа і на мадальнасць: *– Галоўнае, да цёткі якой. Каб карміла, – напомніў Ляўчук* (В. Быкаў).

Мадальнае адценне *магчымасці* ў канструкцыях з эліпісісам дзеяслова рэалізуецца пераважна пры дапамозе безасабова-прэдыкатыўнага прыслоўя *можна*: *Дадуць жа некалі Валерыю кватэру. Колькі ж можна ў такой загарадцы чацвярым?* (А. Макаёнак); *Разумныя і тады былі. Але як было жыць? Нагаваліся ў малазямеллі. Што можна было на дзвюх дзесяцінах з дзецьмі?* (В. Быкаў); *– Можна было б тую, у якой рабіў, – прамовіў Васіль, надзяваючы світу напашкі. – Не ў сваты, каб у новай. – Тая ж – як сіто, сыночак. Уся ў дзірках* (І. Мележ); *Што можна на такім трактары? Ды ўсё!* (А. Дзялендзік). Падобныя паказчыкі адносяцца да прэдыкатыўных адзінак. Па гэтай прычыне яны выконваюць сінкрэтычную функцыю – функцыю прэдыкатыўнай ацэнкі і паказчыка мадальнага адцення магчымасці. Неабходна адзначыць, што паказчык *можна* з'яўляецца самым пашыраным сродкам пры рэалізацыі мадальнага адцення магчымасці ў эліптычных сказах.

Пры ўтварэнні сінтаксічнай мадальнасці ў эліптычных канструкцыях часам выкарыстоўваюцца і пабочныя словы. Мадальныя словы, што выступаюць у ролі паказчыка, як правіла, выражаюць мадальнае адценне аднаго кампанента – эліпсаванага дзеяслова. Інтрудуктыўная сінтаксічная сувязь паміж паказчыкам і сказам дазваляе свабодна ўводзіць у сказ пабочныя словы, якія адносяцца да тыповых сродкаў выражэння сінтаксічнай мадальнасці ў сказах: *– За вёску,*

можжа, у жытное, // Дзе ціша долы спавіла? – // Ага, за вёску. Так даўно я // У полі ноччу не была (Н. Гілевіч); *Можжа – у хату, – запрасіла маладзіца, пільна ўглядаючыся ў незнаёмых людзей* (А. Русак). Пабочныя словы могуць выражаць і іншыя мадальныя адценні – упэўненасці: *Я, вядома, – у атрад. Мне у вёсцы болей нельга* (У. Шахавец); *Вы, сапраўды, – на станцыю. Там зараз людна, ды і паліцаі сустракаюцца* (ЛіМ); *Настаўнік, зразумела, пра ўсё – бацьку* (Чырвоная змея), няўпэўненасці: *Ты, мабыць, – у паліцыю? – запытаў старшыня, злосна назіраючы на Пятра* (В. Быкаў); – *Вы, відаць, у школу, – запытала нас маладзіца з дзіцём на руках* (А. Русак). Зрэдку ў якасці паказчыка мадальнага адцення няўпэўненасці ў эліптычнай канструкцыі выступаюць розныя часціцы: *Туды цяпер і не даехаць, і не дайсці. На верталёце хіба...* (М. Матукоўскі); *Да хутара неішу не дайсці: размыла дажджамі. Хіба што – на кані* (Савецкая вёска). Неабходна адзначыць, што падобныя сродкі з’яўляюцца тыповымі для выражэння суб’ектыўнай мадальнасці.

Падобным чынам можа выражацца і мадальнае адценне *немагчымасці* ажыццяўлення дзеяння. Паказчыкам у такіх выпадках выступаюць безасабова-прэдыкатыўныя прыслоўі **нельга, немагчыма**: *Мяне спынілі: нельга нацянькі* (А. Разанаў); *Нельга днём – да сувязнога. Высачыць могуць* (С. Баранавых); *Немагчыма столькі работы – за тыдзень. Рабочых мала* (Звязда). Таксама ў якасці паказчыка мадальнага адцення немагчымасці можа выступаць звязка састаўнога дзеяслова выказніка ў спалучэнні з часціцай *не*: *Крыўдна: зноў не атрымаецца на поўдзень* (А. Дзялендзік). Падобныя канструкцыі змяшчаюць прамое ўказанне на мадальнае адценне немагчымасці лексічным напаўненнем сінтаксічнай пазіцыі звязкі.

Мадальнае адценне *пабуджальнасці* можа рэалізавацца ў эліптычных канструкцыях пераважна з семантыкай маўленчых працэсаў. Падобныя канструкцыі звычайна перадаюць просьбу або загад аднаго суб’екта другому. Асноўным паказчыкам пабуджальнасці ў падобных сказах выступае інтанацыя ў спалучэнні са злучнікамі *каб*: – *Каб ні слова пра ўсё! Нікому, ніколі!* (І. Мележ); – *Дык вось зарубіце сабе на носе, – строга кажа капітан. – Больш каб ні слова!* (В. Быкаў). Шматфункцыянальны характар злучніка *каб* дазваляе выкарыстоўваць яго для рэалізацыі розных адценняў суб’ектыўнай мадальнасці, а таксама для выражэння разнастайных сінтаксічных адносін. Часам назіраюцца выпадкі, калі мадальнае адценне пабуджальнасці выражаецца без спецыяльных часціц і злучнікаў, а сродкамі толькі інтанацыі: *Ніколі нікому ні слова! Пакляніся!* (І. Мележ); *Толькі вы пра тое, што я казала... нікому!* (І. Мележ).

Значэнне ўмоўнасці ў эліптычных сказах можа рэалізавацца пры дапамозе часціц, што ўтвараюць значэнне ўмоўнага ладу: *Дзіўна і ёсць чалавек, Пётр Іванавіч! Вам бы – ніжэй травы* (А. Дзялендзік); *Толькі от вас ды матку шкодзі, дак і дзяржуся я. А так – даўно б!* (І. Мележ).

Як бачна, катэгорыя мадальнасці ў эліптычных канструкцыях выражаецца спецыфічнымі граматычнымі сродкамі. Найбольш пашыраным паказчыкам значэння загаднага ладу выступае зваротак. Зваротак указвае на тое, што дзеянне, указаннае эліпсаваным дзеясловам, выступае як пажаданае, а таму і адносіцца да ірэальнага мадальнага плана. Структура і сінтаксічная пазіцыя звароткаў самых розных унутрысказавых звароткі могуць размяшчацца як у пачатку сказа, так і ў сярэдзіне. Таксама зваротак можа выносіцца за межы сказа. Падобная сінтаксічная аперацыя дзеліць сказ на парцэляваныя канструкцыі, што набываюць энсавую самастойнасць і выразна рэалізуюць неабходнае значэнне мадальнасці.

Таксама важную ролю ў рэалізацыі сінтаксічнай мадальнасці адыгрывае інтанацыя. Прычым інтанацыя выкарыстоўваецца ў якасці паказчыка ў эліптычных канструкцыях, дзе адсутнічаюць іншыя граматычныя сродкі, і адрознівае аманімічныя формы эліптычных канструкцый са значэннем як рэальнай, так і ірэальнай мадальнасці. Інтанацыя выступае ў якасці паказчыка і ў спалучэнні з іншымі сінтаксічнымі сродкамі – парцэляванымі канструкцыямі, часткамі складанага сказа, акалічнасцямі і дапаўненнямі.

Паказчыкамі сінтаксічнай мадальнасці выступаюць і тыповыя сродкі – часціцы, злучнікі, безасабова-прэдыкатыўныя словы, пабочныя словы. Пры дапамозе названых сродкаў рэалізуецца ірэальная мадальнасць, якая прадстаўлена значэннямі ўмоўнага або загаднага ладу. Суб’ектыўная мадальнасць рэалізуецца ў эліптычных сказах у мадальных адценнях пажаданасці, неабходнасці, магчымасці, упэўненасці, няўпэўненасці, немагчымасці, пабуджальнасці, умоўнасці.

Відавочна, што заканамернасці функцыянавання эліптычных канструкцый прадугледжваюць абавязковую рэалізацыю прэдыкатыўных катэгорый недзеяслоўнымі сродкамі, якія здольны кампенсаваць адсутнасць дзеяслова і выразіць названыя катэгорыі іншым спосабам.

Літаратура

1. М а л и н и н а, Т. И. Природа и восполнение семантического эллипсиса в английском языке / Т. И. Малинина // Структурно-семантическая организация высказывания и текста: сб. науч. тр. / Ташкент. гос. пед. ин-т; редкол.: А. А. Маргарян (отв. ред.) [и др.]. – Ташкент, 1986. – С. 30–35.
2. Н и к и т и н а, С. Е. О семантическом эллипсисе в предложных сочетаниях (к постановке вопроса) / С. Е. Никитина // Проблемы лингвистического анализа: фонология, грамматика, лексикология: сб. ст. / Акад. наук СССР, Ин-т языкознания; отв. ред. Э. А. Макаев. – М., 1966. – С. 140–146.
3. С к о в о р о д н и к о в, А. П. Эллипсис как стилистическое явление русского литературного языка: пособие для спецкурса / А. П. Сковородников. – Красноярск: Краснояр. гос. пед. ин-т, 1978. – 95 с.
4. Ф а т х у л о в а, Д. Р. Роль эллиптических конструкций в семантико-синтаксической организации делового диалога: (на материале французского и русского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Д. Р. Фатхулова; Башк. гос. пед. ун-т. – Уфа, 2008. – 22 с.
5. Ф о м и н ы х, Б. И. Типы эллиптических предложений в русском языке и их эквиваленты в чешском / Б. И. Фоминых // Вопросы современного русского языка и диалектологии: сб. ст. / Свердлов. гос. пед. ин-т; редкол.: В. И. Безруков, А. А. Добряк, В. Н. Светлова (отв. ред.). – Тюмень, 1965. – С. 99–114.
6. Х а б у р г а е в, Г. А. Предложения с нулевым глагольным сказуемым в современном русском языке / Г. А. Хабургаев // Изв. Воронеж. гос. пед. ин-та. – 1962. – Т. 42: Русский язык и методика его преподавания в средней школе: материалы II межвуз. лингвист. конф. – С. 45–50.
7. Ч у в а к и н, А. А. О разграничении внешне сходных двухсоставных и односоставных предложений / А. А. Чувакин // Вопросы синтаксиса русского языка: сб. ст. / Барнаул. гос. пед. ин-т; отв. ред. Е. Я. Болгова. – Барнаул, 1975. – С. 65–74.
8. Ш е н д е л ь с, Е. И. Имплицитность в грамматике / Е. И. Шендельс // Проблемы синтаксической семантики: материалы науч. конф. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз.; В. Г. Адмони [и др.]. – М., 1976. – С. 72–141.
9. Ш м е л е в а, Т. В. Функциональный подход и языковые единицы (вступительные замечания) / Т. В. Шмелева // Функциональный анализ значимых единиц русского языка: межвуз. сб. науч. тр. / Новокузнец. гос. пед. ин-т; редкол.: С. П. Петрунина (отв. ред.) [и др.]. – Новокузнецк, 1992. – С. 3–5.
10. Ш п а к, О. А. Співвідношення нуля, еліпса і репрезентації у синтаксичному процесі суміщення / О. А. Шпак // Вісн. Львів. політехн. ін-та. – 1990. – № 249: Мова та стилізація в біжній літературі. – С. 39–43.
11. B e d n a r c z u k, L. Elipsa a spójność tekstu / L. Bednarczuk // Składnia, stylistyka, struktura tekstu / pod red. M. Krauz, K. Ożoga; Uniwers. Rzeszowski. – Rzeszów, 2002. – S. 42–45.
12. C a r l s o n, K. Parallelism and prosody in the processing of ellipsis sentences / K. Carlson. – New York; London: Routledge, 2002. – 227 p.
13. C h u n g, S. Sluicing and logical form / S. Chang, W. A. Ladusaw, J. McCloskey // Natural Language Semantics. – 1995. – Vol. 3, № 3. – P. 239–282.
14. C o r r, A. Ellipsen: Untersuchungen zu Elliptizität und elliptischen Sprachgebrauch / A. Corr. – Saarbrücken: Verl. Dr. Müller, 2008. – 102 S.
15. D e n t l e r, S. Verb und Ellipse in heutigen Deutsch: zum «Fehlen» verhängiger Bestimmungen in Theorie und Praxis / S. Dentler. – Göteborg Univ. 1990. – 106 S.
16. D i c k e n, M. Pseudoclefts and ellipsis / M. Dicken, A. Meinunger, C. Wilder // Studia Linguistica: a J. of General Linguistics. – 2000. – Vol. 54, № 1. – P. 41–89.
17. E l b o u r n e, P. The semantics of ellipsis / P. Elbourne // Interdisciplinary studies on information structure. – Potsdam, 2005. – Vol. 3. – P. 63–109.
18. F r a z i e r, L. Focus and VP ellipsis / L. Frazier, C. Clifton, K. Carlson // Language a. Speech. – 2007. – Vol. 50, № 1. – P. 1–21.
19. G e r g e l, R. Modality and ellipsis: diachronic and synchronic evidence / R. Gergel. – New York: Mouton de Gruyter, 2009. – IX, 299 p.
20. G i n z b u r g, J. Clarification, ellipsis, and the nature of contextual updates in dialogue / J. Ginzburg, R. Cooper // Linguistics a. Philosophy. – 2004. – Vol. 27, № 4. – P. 297–365.
21. H a r m a, J. Sur l'omission du verbe et sa recuperabilité en français / J. Harma // Actes du 9e Congrès des romanistes scandinaves, Helsinki, 13–17 août 1984. – Helsinki, 1986. – P. 135–146.
22. J a w o r s k i, J. Elipsa jako srodek stylistyczno-składniowy w tekstach publicystycznych końca XVIII wieku / J. Jaworski // Filologia Polska. – 2007. – T. 3. – S. 31–46.
23. J o s e, L. Marcher trois heures vs marcher pendant trois heures, peut-on marcher sans ellipse? / L. Jose // Bull. de la Soc. Linguistique de Paris. – 2001. – Vol. 96, № 1. – P. 207–226.
24. J u z w a, U. The inflection of ellipsis and its antecedent – the minimalist account / J. Juzwa // Linguae Mundi. – 2005. – № 2. – S. 69–76.
25. K e h l e r, A. Anaphoric dependencies in ellipsis / A. Kehler, S. Shiber // Computational Linguistics. – 1997. – Vol. 23, № 3. – P. 457–466.

26. L e c h n e r, W. Ellipsis in comparatives / W. Lechner. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2004. – IX, 285 p.
27. M c S h a n e, M. Verbal ellipsis in Russian, Polish and Czech / M. McShane // *Slavic & East Europ. J.* – 2000. – Vol. 44, № 2. – P. 195–233.
28. Merchant, J. Fragments and ellipsis / J. Merchant // *Linguistics a. Philosophy.* – 2004. – Vol. 27, № 6. – P. 661–738.
29. M ü l l e r, W. Die real existierenden grammatischen Ellipsen und die Norm: eine Bestandsaufnahme / W. Müller // *Sprachwissenschaft.* – 1990. – Bd. 15, H. 3/4. – S. 241– 366.

N. U. CHAIKA

REALIZATION OF THE MODALITY CATEGORY IN ELLIPTICAL CONSTRUCTIONS

Summary

The article is devoted to one of the actual problems of modern linguistics which is the problem of predicative categories realization in constructions with the verb ellipsis. Laws of the elliptical sentences functioning in Belarusian language have been researched and the predicative categories expression with help of the nonverbal means has been implied in the article. It has been shown that realization of modality in constructions with verb ellipsis has been carried out with help of the following language levels: insidesyntagmatical, syntagmatical and supersyntagmatical.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ